

Чылдың август
11-де үнүп эгелээни

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 114
(18701)

2015 чылдың
октябрь 15
четверг

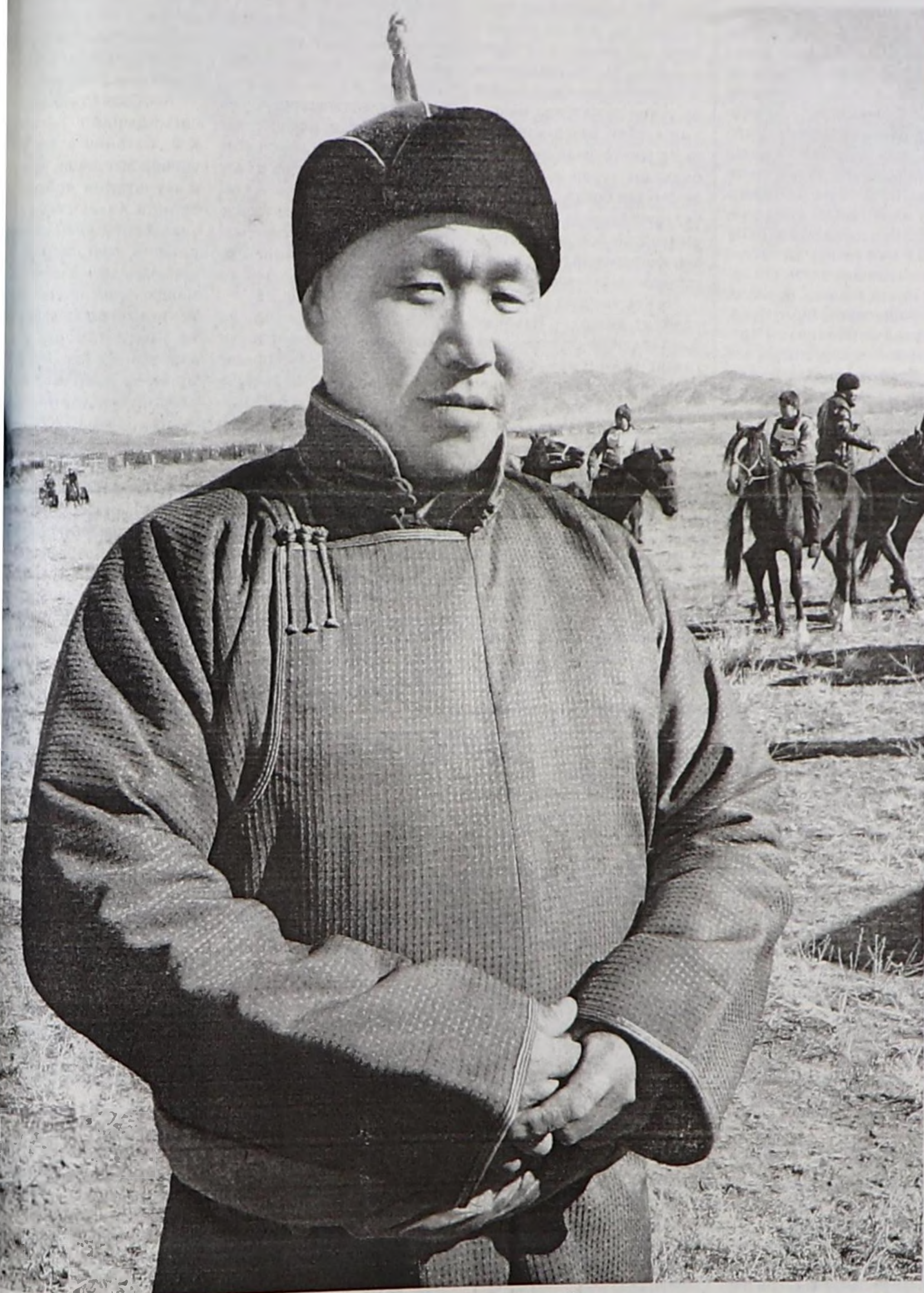
Садар өртээ костур

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

АЛДАРЛЫГ АТ АЛГАН М.Ш. КҮЖҮГЕТ

«Тыва Республиканың алдарлыг аът соодукчузу» Менди Шеев-оолович Күжүгет.

Владимир ЧАДАМБАНЫҢ тырттырган чуруу.

Хемчик кожуунун 90 чыл оюнга тураскаат-
кожуунун малчыннар Наадымы база болуп эрткен.
Дымның спортчу программасында кирген оюн-тог-
дан Кара-Шаараш деп черге болган аът чарыжының
чылдаазын спорттуң ол хөвиринге сонургалдыглар,
чылычлар кээп көргөннөр.
Чарылдааның байырлыг ажыдышыкынынга Барыын-

Хемчик кожуун чагыргазының даргазы Ш.Д.Салчак,
кожуунун Төлээлекчилер хуралының даргазы М.М.Кызыл-
оол, кожуунун көдээ ажил-агый эргелелиниң даргазы
М.С.-Л.Ооржак олар кижип, кожуунун малчыннарынга,
көдээ ишчилеринге, аът чарыжының кижикчилеринге,
чылгычыларга чылыг-чымчак йөрээл сөстөрүн чугаалап,
байыр чедиргеннөр.
(Уланчызы 7-ги арында). ➡

РОССИЯНЫҢ ТЕРГИИН ШКОЛАЛАРЫ

Россияның тергийн 500 школа-
ларының даңзынче Кызылдың Со-
вет Эвилелиниң Маадыры Н. Мака-
ренко аттыг 15 дугаар лицейи биле
Кызылдың 5 дугаар гимназиязы кирген.
Ооң түңнелдерин октябрь 12-де деле-
гей чергелиг «Россия бөгүн» деп ин-
формация төвүнге «2014-2015 чылдың
Россияның тергийн школалары» деп
парлапга конференциязынга РФ-тиң
Чазааның Даргазының оралакчызы Ольга
Голодецтиң, РФ-тиң өөредилге болгаш
эртем сайыды Дмитрий Ливановтуң кир-
жилгези-биле чарлаан.

РФ-тиң өөредилге болгаш эртем
ямызының демдеглээни-биле өске ре-
гионнар-биле деңнээрге, Тывада 2 эки
ажылдыг школа бары амдызында бедик
эвес көргүзүг. Ынчалза-даа 2013 чылда
Россияның 500 тергийн школаларының
аразынче республиканың бир школалары –
республиканың лицей-интернады, 2014
чылда республиканың кыйы-даа школала-
ры рейтингиге кирбээнин барымдаалаар
болза, бо чылгы түңнелдер чедишкенин
деп санап болур.

Өске көргүзүг аайы-биле, республи-
каның тергийн школаларын дооскан
тоску классчыларның саны-биле Тыва
Бүгү-российжи рейтингиге сески черде.
Кызылдың 15 дугаар лицейинге болгаш
5 дугаар гимназиязынга хамаарыштыр
7,9 хуу тоску классчылар онаажып турар.
Россияның 500 тергийн школаларының
тоску классчыларының саны-биле рей-
тингизинде тергийннерниң бөлүүнде Мос-
ква — (32,7 хуу), Калининград облазында
— (14,7 хуу), Хакас Республикада — (14,0
хуу), Тамбов облазында — (13,6 хуу) Ли-
пецк облазында — (8,7 хуу), Калмык Рес-
публикада — (8,2 хуу), Чуваш Респуб-
ликада — (8,1 хуу), Киров облазында — (7,4
хуу), Ярославск облазында — (7,2 хуу).

gov.tuva.ru

ЧАРЛАА БОЛГАШ РЕКААМА БЕРИКЧИЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Силерниң чарлалдары-
ңарны бүгү Тыва «Шын» со-
лундан номчуп алыр. «Шын»
— республиканың бүгү хоо-
рай, суурларының деви-
с-кээринде чедип турар солун.
Ынчангаш ооң арыннарын
ажыглап, чарлалдарыңарны
чиик өртекке салырын сүме-
леп тур бис.

Харылзажыр телефону:
8(394)22-2-18-10.

Дүжүт ажаалдазы

БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕР

Чайгы, чаъс чок кааңнаашкын ажаап алышкын кампанияның баш бурунгаар санаан көргүзүглерин чавызаткан. Регионалдыг хевириниң онза байдалының түңнелинде 15 муниципалдыг тургузугнуң тарааны мал чеми болгаш тараа культураларының 50 хуузу үнмээн дээрзин сагындыраал. Кааңнаашкынның багай уржуктарын чайладыр талазы-биле Тываның Чазаа регион деңгелинде элээн каш хемчеглерни хүлээп алган. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол тараа ажаалдазы болгаш мал чеми белеткээр кампанияларны өй-шаанда эрттирери-биле күштү каттыштырар, малчын бүрүзүнге чедип, когарааннарга бүгү-ле эргежок чугула дузаны кадар сорулганы эрге-чагырганың шупту органның мурнунга салган.

ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аъш-чем яамызының медээлээни-биле, бо хүнде республикада 1,54 муң га шөлден тараа культураларын ажаап алган. Дүжүт эрткен чыл-биле деңнээрге, оранчок эвээш болган. Ак-тарааның ниити хемчээли 0,61 муң тонна болган, арбай – 0,32 муң, сула – 0,15 муң, чиңге-тараа – 0,023 муң тонна.

Мал чеминиң культураларының ажаалдазы шупту кожуннарда кааңнаашкындан арткан 7,1 муң га азы 98 хуу шөлде доозулган. Сүт-Хөл кожунда 0,2 муң га шөл арткан. Кестинген сиген 6,8 муң тонна болган.

Тываның Көдээ ажил-агый яамызы мал чеминиң белеткелиниң түңнелдерин база үндүрген.

Көдээ ажил-агый адырының специалистериниң бодалы-биле, муниципалдыг тургузугларга мал чемин өй-шаанда белеткеп алыры-биле чурттакчы чоннуң-даа талазындан, малчыннар ажил-агыйлары болгаш эң улуг көдээ ажил-агый бүдүрүлгелериниң талазындан-даа бүгү-ле бар күштерни ажылгаан. Октябрының баштайгы он хонунуң төнчүзүнде 169,6 муң га шөлде сиген кестинген. Белеткеп кылдынган мал чеминиң ниити хемчээли 158,055 муң тонна азы планнаашкын-биле 99,9 хуу, «Каа-Хем» МУБ-та малдың чулуктуг чеми 0,109 муң тонна шыгжаттырган.

Республиканың ажил-агыйларында картофель ажаалдазын планнаттырган 3,5 муң га шөлде чоруткан, 32,7 муң тонна дүжүт алдынган. «Раздолье огородное – здоровье народное» губернатор эгелээшкениниң ажил-чорудулгазында 18 муниципалдыг тургузуда 1466 орулгазы эвээш болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелер ниити хемчээли 177,6 тонна картофель дүжүдүн алган. Ногаа аймааның дүжүдү 6,3 муң тонна болган (2014 чылда 6,9 муң тонна). Дүжүттүн ниити хемчээлиниң элээн хөй кезинде капуста, морковь, помидор, огурец болгаш свекла кирип турар.

Ажаалда кампаниязын эрттиреринге 4,7 млн. рубльдин 106 тонна кывар-чаар материалды ажылгаан, 71 санныг техниканы кириштирген, ооң иштинде тараа ажаар комбайн – 61, мал чемин ажаар комбайн – 6, картофель чыыр комбайн – 4.

Үүлгедиг болгаш яла

ЧҮВҮР ООРЛАП АЛЫР ДЭЭШ...

Магазинден джинсы чүвүр оорлап алырын оралдашкан кижини туткан болгаш шииткен.

Кызыл хоорайда №1 суд участогунуң эптештирилге судьязы, Сүлде Намзырай деп хамаатыны, РФ-тиң КК-зиниң 30 чүүлүнүн 3 кезээ-биле, 158 чүүлүнүн 1 кезээ-биле өске кижиниң өңчү-хөреңгизин оорлаар дээн оралдажышкыны дээш буруулуг деп санаан.

Суд хуралына илерээни болза, 2015 чылдың март 30-де, Намзырай Кызыл хоорайның Дружба кудумчузунда турар «Глория Джинс» садыг бажыңыга кирип келген. Ол аскыштан футболканы, үш чүвүрнү дүжүрүп алгаш, хемчээп кедер өрээлче чорупкан. Аңаа ол джинсы чүвүрнү «часкаптар» деп бодай берген. Ындыг бодал-биле 2299 рубль өртектиг чүвүрнү кедип алгаш, арткан баараннарны садыгжыга берипкен. Оор чүвүрүн алгаш магазинден дезинтерин бодаан. Ынчалза-

даа кем-херек үүлгедиишкенин эчизинге чедирип шыдаваан, магазинниң ажилдакчылары ону тудуп алганнар.

Эптештирилге судьязы херекти көрүп тургаш чиигедир-даа, аартадыр-даа байдалдарны өөренип көргөн, күрүне ялалакчызының саналын дыңнаан. Суд Сүлде Намзырайның хосталгазын ийи чыл тос айда казаан, оон аңгыда шииткелин эрттирген соонда 6 айның дургузунда хосталгазы кызыгаарлаттырган болур. Ол үеде Тес-Хем кожунуң девискээринден дашкаар үнмес, тускай-жыттыңан күрүне органының чөпшээрели чокта чурттап турар черин солувас, айда бир катап тускай-жыттыңан күрүне органынга демдегледир, доктаамал чурттап турар черинге кезээкиниң 22 шактан 06 шакка чедир дашкаар үнмес дээрзин шииткелде айтыкан.

Шуру КОЧАГА,

Кызыл хоорайның прокурорунуң дузалакчызы.

ШИИТКЕЛДИ ХЕВЭЭР АРТТЫРГАН

Шииттирген кижиниң хомудалын Тыва Республиканың Дээди судунуң хомудалдар сайгарар чери хандырбаан.

Барыын-Хемчиктин район суду Ай-Хаан Ооржак деп хамаатыны, РФ-тиң КК-зиниң 111 чүүлүнүн 2 чүүлүнүн «з» пунктузунда көрдүнген кем-херек үүлгеткени дээш шииткен турган. Холунга туттунган кемдээшкын чедирер чүүлдер ажылгааш, кижиниң кадыкшылынга хора чедирген ол үүлгедикчинин хосталгазын ынчан үш чылда казып шииткен. Ол хуусааны Ак-Довурактың даг техникумунуң

сургуулу турган Ай-Хаан Ооржак ниити чурумнуг колонияга эрттирер кылдыр доктааткан.

Ол шииткелди Ооржак эмин эрттир аар деп санааш, чиигедирин дилээн билдиришишкенин Дээди судче кириген. Хомудалдар сайгарар чер үүлгеттинген херектиң деңзигүүрү шииткел-биле дүжүп турар. үүлгедигни кылган соонда, яланы чүктээр ужурлуг деп санааш, район судунуң шииткелин хевээр арттырган.

Игорь ОЮН,
Тыва Республиканың
прокуратуразының
килдис прокурору.

ЧОННУ ЭРГЕ-ХООЙЛУ БИЛИГЛЕРИ-БИЛ
ЧЕПСЕГЛЭЭР

Тыва Республиканың Конституциязын езугаар ТР-ниң Конституция судунуң даргазын 2 чыл болгаш-ла, катап соңгуур ужурлуг.

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол ук судтуң амгы даргазының кандидатуразынга доктааган болгаш ону кириер дээн документиге ат салган. Катап соңгудар дарга Аяс Саая биле республика Баштыңы ужурашкан болгаш судтуң ажылының дугайында ооң отчедун алган.

Аяс Саая Конституция судун 2013 чылдан бээр удуртуп келген, ооң составын 5 кижиге турганындан 3 чедир кызырган. КС-тиң даргазының чугаалап турары-биле алырга, бо үениң дургузунда кылдынып келген ажил-чорудулга ол шиитпириниң шынныын бадыткап турар. Кижиге саны эвээш-даа болза, суд ажил-чорудулгазының хемчээлин улгаттырган болгаш Конституция езугаар аңаа онааган бүгү сорулгаларны күүсеткен.

Чижек кылдыр улуг хемчээлдиг ажил — Тываның Конституциязының эртем-практиктиг тайылбырын кылып доосканын ол айтыкан. Ындыг тайылбырлар судтарның өске чадаларының ажылын көскүзү-биле чиигедип турар дээрзин А.Саая демдеглээн, ындыг тайылбырлар Россияның өске регионнарында — Адыгеяда, Бурятияда, Соңгу Осетия-Аланияда болгаш Карелияда бар. Оон аңгыда суд тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазын организаастаарының талазы-биле эрге-хоойлу айтырыларында карыштактарны, ре-

гион болгаш муниципалдыг нормаларны Тываның Конституциясында негелделерге дүүштүрер талазы-биле ажилдарны кылып келген. Амгы үеде судтуң ажилдакчылары конституция-эрге-хоойлу терминнериниң орус-тыва тайылбыр словарын белеткеп доозуп турар.

Республиканың моон соңгааргы сайзыралынга, эрге-хоойлунуң шынарлыг баазазын тургузарынга, эрге-хоойлу билиглерин пропагандалаарынга болгаш хамаатыларның хоойлу билиглерин чедип алырынга Конституция судунуң чорудуп турары ажылының ужур-дузанын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол эки деп үнелээн. Ооң-биле чергелештир КС-тиң судьялары бектик мергежилдиг юристер болгаш юридиктиг делгем билигдиг кижилер болганда, боттарының ажылын тодаргай кижилерге, эрге-хоойлу чырыдышкынының системазын тургузарынче угланды-рары чугула деп республика Баштыңы санап турар.

«Бөдүүн кижилерниң аразында улуг ат-алдарлыг Конституция суду чээлилер алырының хоралыг чоруун чонга чедингир кылдыр тайылбырлаар болза, өөрүп четтирер ийик мен. Кандыг-бир кижиниң ол-бо коммерция банкызы-биле харылзаазын хуу херек деп болур, ынчалза-даа ол республикада чидиг айтырыг болуп турар. Чурттакчы чоннуң банкыларга ниити өрези 2 млрд. рубль ажа берген. Ол дээрге судтуң өрезин төлөттирер деп шиитпирин езугаар өг-бүлелерниң чидирип алыр чуртталга бажыңнары,

өске-даа өңчү-хөрөңгү Чээлиниң кажар аргы кижилерге эки тайылбыр болза, бо сан оон эвээш ийик. Конституция бектик мергежилдиг юристтери бо ажылды баштап болза, чөптүг болур деп мен» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Бо айтырыг талазы-биле юристер ниитиле эки чырыдышкын аргы чорударының дугайында Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол тизин даргазы дугурушканын суд органның комиссияларының ажылы ону ажык-чарлыг болу-биле киржирин дугурушкан.

Аяс Саая 45 харлыг, юрист, сагындыраал, Хакас Республиканың К.Ф. Катанов атыг университетиниң юрист факультетин дооскаан, соонда Хакасияның университетиниң аспиранты, азынча «конституция» кафедрасында аспирант, юрист, юридиктиг эрге-хоойлу билиг чедип алган. Тываның иштиги херектер органның ажилда чоруп турар, 2003-июль 3-те Тыва Республиканың Конституция судунуң судьясы болуп тапты. 2005-январьда Конституция судунуң судья-секретары азынча дужаалга соңгуткан, 2007-чылда ТР-ниң Конституция судунуң даргазының орунбасары болуп тапты. 2013-чылдың октябрында даргазынга соңгуткан, юридиктиг эртемнерниң кандидаты, судьяның квалификация ийиги чадазы бар, Республиканың алдынкы юризи.

ШУУДААН ТУДУГ

Чаа-Хөл суурну 1974 чылда тудуп эгелээш, 1990 чылда дооскан. Ынчалзажок мынчага чедир огулуг Культура бажыңы турбаан. Ооң тудуун каш-даа удаа эгелээш, каш-даа катап соксаткан. Чазак-чагырганың удуртулга деткимчезинден узамдыккан тудуг, ам чаа-ла ажылгалда киреринде келген.

Клуб иштинден дорт кылаштап кире бээр, кожа тудуп каан спорт залдыг улуг тудугну «Еврострой» КХН албан чери хүлээнип алган. Кол удуртукчузу — Людмила Ондар. Бо бүгү ажылды бо дарга башкарып турар. Чаа-Хөлде тудугнуң кол инженери — Сергей Федорович Понамарев, начальниги тус черниң

чурттакчызы — Отто Сатович Чанчыы. Ында 16-20 кижиге үзүктел чок ажилдап турар, херек чугула тудуг материалдары база херексел-техника-биле хандырттыган.

Культура бажыңының тудуун 2015 чылда төндүреринге 25 млн. 919 муң рубльден, 21 млн. 190 муңу кол төнчү ажилдар кылырынга шиңгээттинген. Күрүне чагыын керээ езугаар декабрьда дооскаш, комиссия дужаар. Культура бажыңы ажылгалга кирер душта, кезек улуг назылыглар болгаш аныяктар-биле чугаалажырымга, дараазында сактышкыннарын болгаш күзгелдерин илереттилер.

1974 чылда 40 харлыг

кижи 80 харлаан, үжүк-лыглар чеденнээн. Улуг-назылыгларның чамдыгы, бо клубче кирбейн «оранче» чоргулаан болуш. Ол чылдар дургузунда эл-иш, концерттер, төптөн-жы сылдыстар көрбейн чоннуң, ылаңгы аныяктар ол талазы-биле хей-аадыс турган. Ам культура бажыңы хөгжүлдени ап, улам сайып турар.

Ынчангаш амгы улуг-назылыг кижилер «Клубтуң харын көөр, ынаар кире-бис» — деп, чаа тудугнуң турарынга канчаар-даа өөрүп турар.

Чуураа-Хөл сууру

Дегут дем

Чамыяң ОНДАР.

АҢНААР, БАЛЫКТААРДА САГЫЫР ДҮРҮМНЕР

2015 чылдың май 12-де барыын зонаның төвү болур Барыын-Хемчик кожуунда Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылдың апрель 9-та үндүргөн №57 Чарлыы езугаар ТР-ниң Аңнаарының болгаш балыктаарының күрүне комитетиниң салбыры тургустунган. Ук салбырга Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Өвүр кожууннар хамааржыр.

Чоокта чаа салбырның улуг күрүне инспектору, моон мурнунда чылдарда-ла кожууннуң охотоведа бооп ажилдап турган Шолбан Львовович Сыдам-оолдан интервью алдымыс.

— Шолбан Львовович, чартык чыл дургузунда кылдыңан ажил-ижиңерниң дугайында бистиң номчукчуларывыска таныштырып көрүңерем.

— Мээң бо харыылап орап салбырым республиканың барыын кожууннарында аңнаарының болгаш балыктаарының чөпшээрелин езугаар шын чорудулгазын хайгаараар. Чартык чыл иштинде аңнаар болгаш балыктаар чурумну хажытканы дээш 20 административтиг протоколдар тургустунган, кожууннуң бюджетинче 9 муң рубль хемчээлдиг торгаалдар шилчиттинген. Июль, август айларда бистиң девискээривиске Саян артындан кээп, чурумну хажыткан 2 аңгы бөлүктүң кежигүннеринге административтиг протоколдар тургустунган. Суд езугаар оларның четки, хемезин хавырган, күрүнеге когаралды чедиргени дээш, бирги бөлүктү 689 муң рубльге, ийигизин 740 муң рубльге торгаар шилткелди үндүргөн.

— Шолбан Львовович, чөпшээрел чок аңнаан, балыктааны дээш торгаалдарның хемчээли кайы хире ирги, каш чижектерден кирип болур силер бе?

— Ийе, чөпшээрел чокка аңнап, балыктааш, күрүнеге когаралды чедиргени дээш төлээр торгаал улгаткан. Чижээлээрге, элик-хүлбүс — 60 муң рубль (1 башка хамаарыштыр), сыын-мыйгак — 105 муң рубль, те-чуңма — 120 муң рубль, бир балык — 250 рубль дээш, оон-даа аңгы-аңгы.

— Эрткен чылдан тура чүгле бистиң кожуунува эвес, а бүдүн республи-

када бөрүлөргө өзүп-көвүдээниң база оларның мал-маганга улуг хораны чедирип турарының айтырыы чидигленип турар болгай. Ынчангаш бөрү аңнаашкынынга хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул?

— Бо талазы-биле ажил багай эвес чоруттунган. План езугаар 30 кокай өлүрер турган болза, 40 чедир узуткап, планны ажырган бис. Бир бөрүнү узуткааны дээш күрүнеден бээр шаңналы 9000 рубль, кожуундан 1500 рубльди төлээр. Бөрү узуткаарының талазы-биле бригадалар тургустунган. Кызыл-Мажалыктың бригадасында Мерген Монгуш, Аяс Ооржак, Алдын-оол Сагды, Ак-Довурактың бригадасында Мерген Ооржак, (2015 чылда 9 айларның дургузунда 6 кокайны дужааган), Владимир Маркс-оол идепкейлиг ажилдааннар. Аңчыларның шуптузунга кожуун чагыргазы (Ш.Д. Салчак), көдээ ажил-агый эргелели (М.С.-Л.Ооржак) шаңнал акшаларны төлөп берген.

Оон аңгыда мындыг чүүлү чугаалаксап тур мен. Бөрү аңнаарының чөпшээрелин алырда, моон мурнунда күрүнеге 450 рубль төлээр турган болза, ам 650 рубльди

төлээр. Июнь 19-тан эгелеп чөпшээрелдер бээр өскерилген. Чөпшээрелдиг аңчы 8 кокай чедир өлүрүп болур турган болза, а ам 1 чөпшээрелге чүгле 1 бөрү узуткаар. Чөпшээрел чокка кокай аңнааны дээш торгаал онаар. Бөрүнү бүдүн чылда аңнаар. Дузак, хоран салыры хоруглуг.

— Шолбан Львовович, аңнаарының болгаш балыктаарының сезоннарының дугайында бистиң номчукчуларывыска таныштырып берип көрүңерем.

— Аңнаары сезоннуг. Хаван аңнаары июнь 1-ден февраль 28-ке чедир. Часкы аңнаашкында черлик хаван аңнаар дээш, 8 аңчы чөпшээрелди алганнар. Элик-хүлбүсү август 20-ден сентябрь 20-ге чедир аңнаар. Улуг аңчы (өл мыйыс) июнь 1-ден июль 15-ке чедир, «Эткин үези» сентябрь 15-тен октябрь 15-ке чедир. Күскү, кышкы аңнаашкын октябрь 1-ден декабрь 1-ге чедер. Өлүк аңнаашкыны октябрь 1-ден февраль 28-ке чедер.

Балыктаарда сезон сагыыр. Апрель 20-ден июнь 20-ге чедир, октябрь 1-ден декабрь 1-ге чедир балыктаары хоруглуг. Чурттап турар черинде хемден өрү 500, куду 500 метр чедир сырткыыш-биле балыктап болур. Четки салып болбас. Кожуун девискээринде, Үстүү-Каңгылыг бажында Көөп-Хөл деп хөл бар. 2015 чылда ол хөлге балыктаары-биле 8 аңгы бригада чөпшээрелди алгаш, балыктап турар. Оларның тудар балынының нийти түңү 7, 5 тонна. Оларның ажылы доктаамал контрольда турар. Полиция база машиналарны хынап, улуг үлүүн кирип турар.

— Аңчы билет кылдыртып алырының чуруму кандыгыл?

— 18 хардан өрү назылыг, каң кадык, Россия Федерациязының хамаатызы кижичаңгыс аай хевирниң күрүнениң аңчы биледин төлевир чокка халаска кылдырып алыр эргелиг. Ооң паспортунуң хоолгазы, 3x4 хемчээлдиг 2 фото-чурук херек.

— Интервью бергениңер дээш четтирдим, Шолбан Львовович, ажил-ижиңерге чедиинкиңерни күзедим.

Светлана ООРЖАК
чугаалашкан.

КЫЗЫМАККА МАЛ ЭМЧИЗ

Ак сумузуңуң төөгүзүң бир кайгамчыктыг солун амыдыралдың дириг хизи Кестик-оол Чамзырынов Ооржак-биле соталыг торгачыштыр чугаалап сактыгышкыннарын чорудуп олур мен. Кест Чамзырынович амгы үед Кызылдың төп эмнелгикадының байдалы-бинедип чыдар.

Кестик-оол Ооржак

— 1921 чылдың сентябрь Шекпээр сумузуңга төрүт мен. Ам каш-ла хонгаш, 3 мен. Школага өөренип чорудум ала-чайгаар үжүк-бө өөренип алган мен. «Мамча-зиниң мурнундан 1945 чылдарда Аныяк Революстуг Эвилелиниң сомол) эге организация секретары турган мен. Тыва Эвилелинге каттышкан сомол комсомолчулар аларга Оон «Шекпээр» сумузуңуң сомол комитетиниң секретары ажилдадым. 1947-1948 чылдарда Чадаананың Төвө «Шекпээр» сумузуңуң мурдундагы үлөгерлиг дуржугла станция түр он беш хонуктуң курстун мал эмчизинге өөренип алган мен. Ынчан мал-маган хөлчөк коомагылап турган үе. Креалит оон-даа өске эмнерни шындыктын хол ванназынга мал-маганчаар эптиг чуурунун дурдунда дээш, оон-даа ыңай чүүлдерге өөредип каан мен. Хол ванназын (оңгачаны) биле кылгаш, иштинден чурдунда мир-биле суг акпас кылдыр турган. Сумунуң хуу ажил-агый араттарының мал-маганын санитар бооп, дыка-ла соо ажилдап чораанымны сакты мен. Ол үеде кожууннуң улус эмчизи Манзырыкчы Сүрү Ооржак турган.

1952 чылда Бии-Хем кожуун көдээ ажил-агый техникумун 1 чыл хуусаалыг мал эмчизик курсун доозуп алган мен. Сумузуңга мал эмчизинин эргелекчизи бооп, фельдшергелиг ажилдай берген мен. Үеде биске кижичаңгыс орук турган. Ат-сыын сагынмайнырым кончуг хомуданчыг-дыр лаачылар курузунга база өөренип алган мен. Бисти «Совет Тыва 5 чыл ою» деп Шекпээр совхозу салбыры кылдыр кадыкка «Ветеринарка» деп машина база берген турган. Аалдап зип, мал-маган эмнээринге апарган. Ооң мурнунда үргүлттарывыс биске дузалап чорудуп болгай. Сөөлзүредир өг-бүлө биле дугурушкаш, совхоз төрүвөс шээр малын хүлээп ал малчыннап чораан мен. Ол бир коданга 500 хире ирт. Сөөлзүлери түдүп турган бис. Кест Советтин депутатынга бир кайра район Советиниң депутатынга удаа сонгуктан мен. В.И. Ленин 100 чылдаанын таварыштырдал-биле, Тыва АССР-нин ДР Советиниң хүндүлел бижим-ка база «Социалисттик чарыштыр лекчизи» деп хөрек демдээ шаңнаткан мен.

Төрзөн кожунуңуң 90 чылдыны-биле бүгү чонумга аңгы-аңгы адырлар аайы-биле улам-на азырап хөгжүүрүн күзээр-дир

А.ООРЖАК
Ак сумузу.

БАШТАЙГЫ КЫС ЧОЛААЧЫ

Барыын-Хемчик кожууннуң тургустунганындан бээр 90 чыл оюн таварыштыр мээң өскөн-төрзөн суурум Дөң-Терезинден ажилчын базымнарын эгелзэн эрес-шудургу, кайгамчык ажилгыр чаңгыс чер-чурттугларым дугайында бижикседим. Ындыглар бисте кайы хөй. Оларның бирээзинге амгы үеде кожууннуң хоочун чурттаачызы, хөйге билдингир Зоя Бокпаштановна Сарыглар хамааржыр. Ол 1948 чылдың март 8-те Ак сумузуңуң девискээринде Алаш хемниң эринге төрүттүнгөн. Зоя Бокпаштановна Дөң-Терезинниң 8 чыл, оон Кызыл-Мажалыктың ортумак школазын 1968 чылда дооскан. Ол-ла үеде профессионалдыг угланышкын езугаар көдээ ажил-агыйга ажилдаар тускай эртемниглерни белеткээр курстарга өөренип киргеш, чолаачылаар эргени чаалап алган.

Зоя Бокпаштановна чаа тургустунган «Дөң-Терезин» совхозка бир дугаар чолаачы кыс бооп, күш-ажылчы базымын эгелзэн. Ол «ГАЗ-51» маркалыг кывар-чаар материалдар сөөртүр машинаны хүлээп алган. Ол дээрке кончуг улуг харысалгалыг ажилдарның бирээзи. Ылаңгыя часкы, күскү сезоннуг ажилдар үезинде. Ооң ажилдаарындан совхозтун тарылгазы болгаш дүжүт ажаалдазының хуусаазы улуг хамааржыр. Ол үеде амгы ышкаш эвес, кывар-чаар материалдарны ховуда ажилдап турган трактор-комбайннарга чедирип кудуп бээр турган. Күскү дүжүт ажаалдазының үезинде кандыг-бир комбайнның кывар-чаар материалы төнер деп баарга, медээ кылдыр комбайн кырында

Оң талазындан мурнуку одуругда ийи дугаары — Зоя Сарыглар.

кызыл чырык чивеңейни бээр, дүргөн барып солярканы кудуп бээр турган. Ол үеде ВЛКСМ Тыва обкомунуң «Кыстар — техника-же!» деп кыйгыры үнүп келген. Аңаа хары кылдыр Зоя Бокпаштановна чолаачы болуп, кожуунга механизатор-чолаачы баштайгы кыстарның бирээзи болган.

Зоя Бокпаштановна садыгы, дараазында бухгалтер эртемнеринге база өөренип алган. Барыын-Хемчик кожууннуң партия райкомунуң аппарадынга хөй чылдарда аңгы-аңгы техниктиг албан-дужаалдарга партия дүшкүжеге чедир ажилдап чораан. Амгы үеде ол хүндүлүг дыштаныпгада-даа

болза, «Хамнаарак» КХН-ниң директору. Ол — чаңгыс чер-чурттугларын ажил-агый-биле хандырып чоруур ажил берикчилерниң бирээзи. Зоя Бокпаштановна — 5 ажы-төлдүн иези, 8 уйнуктарының кырган-авазы. Ол — бодунга болгаш өскелерге шыңгы негелделиг. Үлөгерлиг ажил-ижи-биле бисти өөртүп чоруур. Сагынгыр-тывынгыр угбавыска кадыкшылды, узун назынны, чогаадыкчы ажил-ижи улам-на сайзыраарын чаңгыс чер-чурттуглары күзеп тур бис.

Алдын-хыс ООРЖАК.

Ак сумузу.

Эки кижизидилгениң чажыды

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол сөзүн ээлээн: Шекпээр сумунуң аныяк малчыннарының ажы-төлүңгө уруглар сады туттунган

2014 чылдың январьда республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Каткылыг деп черде муңчу малчын, 2013 чылдың тулган чылгычызы Улар-оол Ооржактың кыштаанга малчыннар-биле ужурашкан.

Ынчан Тываның Чазааның Даргазы-биле ужуражыр дээш Шекпээр суурну долгандыр турумчуп, 11 муң ажыг малды тудуп турар он дөрт фермер ажыл-агыйларының баштыңнары чыгып келген. Оларның ийизи муңчу малчын, артиканы база-ла бут кырында быжыг туруп келген малчыннар болган. Олуужа жылгада элээн шыырак муңчу малчыннарың баа-заныңа көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадыр бүдүрүлгени тургузарын сайгарып чугаалашканнар.

Чыыш соонда, малчыннар республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оолга каш дилегни кириген. Кыжын кыштагларже суг сөөртүр машинаны аңгылап бээрин дилээннер. Ол дилегни республика Баштыңы ол-ла чылда боттандырган РФ-тиң Камгалал яамызының үндүр бижээни тускай техниказындан суг дажыыр автомашинаны аңгылап берген.

Ажы-төлү дээш мал ажылындан чоруп турарлар база барын өөренип көргөш, эгелеп чоруур фермерлерниң ажы-төлүңгө интернат хевирлиг уруглар садын организастаар дугайында айтыргыны чугаалашканнар. Республика Баштыңы уруглар садының айтыргыны шийтпирлээр айтыргыны кызыдарын, а малчыннар суурнуң экономиказын экижидер дээш үрө-түңнелдиг ажылдаарын дугурушканнар.

Шолбан Кара-оол бодунуң сөзүңгө ээ болган Шекпээр суурнуң аныяк малчыннарының 45 уругларынга хондур-хүнзедир турар уруглар сады туттунган. Оң байырлыг ажыдышкыны октябрь 9-та болган. Тываның Баштыңы Барыын-Хемчик кожуунга ажыл-агый сургакчылашкын үезинде Шекпээр суурга чедип, тус черниң чурттакчыларына өөрүшкүлүг болуушкун-биле байырны чедирген. Уруглар садының коллектив чаштарга чогуур кижизидилге болгаш өөредилгени чорудуп, бүгү талазы-биле сайзырап мандырынга бар-ла аргалар-биле ажылдаарын республиканың Баштыңына аазаан.

Оюмаа МОНГУШ,
библиотекарь,
Кызыл-Мажалык

КОЖУУННУҢ ТӨЛЕПТИГ ОГЛУ ЧОРААН ЭЖИВИС

чылын кожуунувустуң төөгүлүгүндан байырлалында бистиң кадыканың байдалы-биле барган эживис, чаңгыскласс. Кызыл-Мажалык №1 школазынга чылдан 2011 чылга чедир күш-башкылап чораан Владимир Фролович Тростың чырык адынга аадып, кыска-даа бол, чурттап чуртталгазында кылып чораан эживис чырыдып бижидивис. Ол кайгамчык ажылгыр, «алдын эрес-кежээ, бөдүүн, биче сет-күгүлүг-баштак, дузааргак, алган ажы-төлү дээш сагыш човангыр, төрелинге, эш-өөрүңгө, чонунга үлгүлүг, оларның күзелдерин шышаа-биле сеткилинден күүседип чораан төлептиг эживис чүве. Владимир Трас 1962 чылдың декабрьда Ак сумузунга бөдүүн арат өг-бүтөрүттүнген. Ооң ада-ызыгууру тура ус-шевер, ачазы чазаныр, алгы-кештен идик-хеп даараар шевер, кырган-ачазы дарган кижин. Хөй ажы-төлдүг, 8 уругларлыг иениң 4-кү оглу бооп төрүттүнген. 1-ги класстан 10 класска чедир Мажалыктың №1 ортумак школага өөренип чораан. Ак-Довурактың училищезинге күш-ажыл, черче-башкызы мергежилди чедип алган. Ону дооскан школазынга күш-ажыл алап ажылдап чораан. Интернатка өөредилгези эки. «Артекке» (1978) дыштаныр халас путевка-биле каткан.

ашкы кижин кажан-даа бөдүүн, сеткилдиг, ажылгыр, бүдүштүг, үлгүлүг быжыг даянгыжы болур. адырал-чуртталганың аайы-биле, чурттап келген кыска-даа бол анында бистиң эживис, бодунуң 3-төлүн төлептиг кижилер кылдыр азырап каан. Боду база школага

өөренип чорааш-ла, эки өөреникчи, үлгүлүг, быжыг туруштуг чораан. Бичии чажындан өскүс артса-даа, ундаравай, бергелерни алып, кызымак, амыдыралчы, төлептииниң ачызы-биле кады төрөөннериниң, алган эжиниң, ажы-төлүнүң, дөргүл-төрелиниң, эш-өөрүнүң чоргаарларың эң-не эргим, ынак кижизи чораанын чон билир.

Эзулуг эркижидээр-ле, орусчоннуң чугаазы-биле алырга, бажыңын тудуп алган, оолду төрүп каан, бажыңының чанында теректи (ыяшты) тарып алган дээр болгай. Бистиң бо эживис езулуг эр кижин деп төлептиг атты эдилеп чораан — боду бажыңын тудуп каан, 1 кыстың, 2 оолдуң төлептиг адазы. Кызы Айдаңа — дээди эртемниг экономист-менеджер. Улуг огу Уран-Даш Барнаулда амыл-давышаан, бот-өөредилгезин удавас доозар. Хеймер огу Эдиски — Кызыл-Мажалык №1 школаның 9-ку класын бо чылын «Үлгүлүг аттестат-биле» дооскан эки өөреникчи. Уругларының иези Светлана Дадар-ооловна Трас — «Чечек» уруглар садында үр чылдар дургузунда ажылдап чоруур хүндүткелдиг кижизидикчи башкы.

Бо эживис кайгамчык шевер, катааттары «алдын холдуг» дээр чораан. Бодунуң өөренип дооскан школазынга хүндүткелдиг башкывыс С.Б. Күжүгеттиң удуртулгасы-биле аныяндан черле шевер уктуг болгаш, школазында кылган-туткан ажылдары хөй — эжиктер, стол, сандайлар дээш, чүнү кылбаан дээр. Арга-дуржулгалыг башкы болгаш өөреникчилеринге бүгү-ле билир чүүлдерин үениң негелдезинге дүүштүр өөредип, кижизидип чораан. Өөредип чораан оолдары башкызын хүндүлээр, ынак.

Эживистиң баштак, солун чаңы чайгаар-ла кымны-даа сонургадылтар, походтаарда өөреникчилери бо башкы-

шөлээ-чөпшээрел чокка кыргып-хыдып, дөзүндөн ужур хирээлегилеп каапкан. Ол өзүп ораар салгалга кончуг багай үлгүлүг. Черле ыңчаш, «өл ыяш бажы сыкпас, багай» дээр-ле боор. Ону сагывайн чоруурундан-даа чүве ирги бе, кожуунда кончуг багай болуушкуннарның болуп турары-даа ында чадавас.

Ийе харын, бо үеде эки чүве хөй болбайн аан! Хеп-сынның, эдилээр эт-септиң, машина-тергениң, чурттаар оран-саваның онзазын, Эртем-өөредилгениң магалың, угаан-сарыылдыг болгаш, деткиптер ада-иелиг, төрөл-дөргүлдүг болза, чүгө-даа өөренип, кандыг-даа эртемни чедип алыры амыр апарган. Угаан-сарыылдыг, шыдаар ажы-төл эртем-сургуулга өөренип ап, ада-иезин, төрөл-аймаан, кожуунун, Тывазын алдаржыдып чоруурун кижини солун-сеткүүлдөн номчаш, магадап орадыр.

Хөй номчуттунар, ажылдаар, эки эш-өөр-биле эдержиң, үезин чөп чарыдап өөренип болза, черле чазыг болбас! Кижини үрегдээр чүве — улуг уйгу, улуг хырын, чалгаа чорук! Компьютер көөр, дыңнаар чүүлдер экидир ийин. Чүгө ооң хемчээлин билгир чугула. Кудумчу кижини кижизидер-ле харын, ыңчалза-даа база хемчээлин билгир, кым-биле, кажан, канчаар эштежиң, эдержирин угап чорза чазыг чок. Ада-ие сөзүн дыңнап — черле чандыр баспас, чазыг кылбас деп чүвени билгир алыры чугула. «Ие сөзүн ижиң болбас, ада сөзүн ажырып болбас» деп, шаг-төөгүдөн өгбелеривис чагыын утпаалыңар.

Оюмаа МОНГУШ,
библиотекарь,
Кызыл-Мажалык

зын дилеп тургаш, кады чоруп турган. Башкының өөреникчилеринге ынаан, школазының ады дээш кызымаан, школалар аразында делгелгелер болур деп баарга, херек болза хондур-даа турупта-рын, могаг-шылап чогуң кады ажылдап чораан эш-өөрү уттайн чоруурлар. Тыва улустуң эт-сөвин кылырындан аңгыда, бажың эжиктери, соңгалар дээш, чоннуң кандыг-даа чагыгларын сеткилинден кылып берип чораан.

Школада согааш, бала, шай согаажы чазар станок болгаш бажыңында хөй аргаларны ажылдап тургаш чазаныр станокту чогаадып кылган. Уруглар садтарында бичии чаштар олурар сандайлар, столдар дээш, оон-даа хөй кылган ажыктыг чүүлдерин амга дээр ажылдап турар.

Бистиң суурда эживистиң кылгаш арттырып каан чүүлдерин-ле хөй. Кызыл-Мажалыкка хүрээвиске амылдап чораан үндезилекчи лама Батор башкының дилээ-биле, хүрээ чаа ажыттынып турар үеде, чедирген ачы-дузалар улуг. Ыдыктыг Далай-Лама башкының чуруун салып каан олутту база Долаан башкыны дүжүлгеге олуртуп турган олуттарны кылып турда, өөнүң ишти эртенгиниң 5 шакта безин будужуп турганын чугаалап орган чүве. Калачакраның Мандалазын өргүп турда, лама-башкыларга ыдыктыг элезинни өргүүрү-биле ыяш майгыны бажыңыңа чазап берген.

Бижиктиң-Хая чоогунда кайгамчыктыг тураскаал «Кижини Көжээни» уругларның уран чүүл школазының башкызы Майны Биче-оол-биле долгандыр херимнежиң, боттуг дузаны чедирген.

Хөй-ниитиниң ажыл-ижинге: соңгул-далар үезинде, оюн-тоглаа, республика чергелиг мөөрейлерге өөреникчилери Александр Хертек, Чингис-биле киришкеш, тиилекчилер болуп, хүндүлүг бижиктерни удаа-дараа чаалап ап,

школазынга эккеп чораан. Кожууннуң чуртталгазында чүү болуп турар болдур, кезээде күзелдиг-биле иделкейлиг киржиң чораан.

2004 чылда Наадымга кожууннуң адын камгалап, бодунуң чазан өөн делгээш, хүндүлүг бижиктиң эдилекчизи болган. Ол үеде деткикчилер — кожуун чагыргазының даргазы Иван Саая-евич Идам-Сүрүң, хүндүлүг башкывыс Валентина Бегзиевна Монгуш, Урана Шожаловна Ооржак, угбазы Екатерина Дадар-ооловна Куулар база төрөлдери.

«Ажылын эң-не эки билгир башкы-2006» деп үнелдиги суур чагырыкчылап чоруур үезинде Геннадий Ыштайевич Сарыглар тывыскан. Ынчан ол боду дыка өөрээң, хөөрөп, «чүп» турганывысты сактып орап бис.

Эживис дугайында кыска сактышкынывысты доозуп тура, школада амылдап чоруур эштери Полина Кожаяковна Ооржак база Галина Кара-ооловна Сарыгларның эживиске тураскаадып чогааткан шүлүүн маңаа киридивис.

Чырык черге чурттап чорааш, Чыдын чытпас, олут орбас, ажылчын сен. Школавыс коллективи шупту сени Шудургу дээш, аажок деткип, хүндүлээр бис.

Чазаныр-даа, дарганнаар-даа, Чаяан-на бар, ус-ла шевер, Чалыы кыстар чүрээ туткан, Чараш чаңың, баштак-хөглүг Владимирни.

Ажылының хостуг шагын Анаа черле халас ытпас, Алаш, Хемчик уннарының, Азарттыг-ла балыкчызы.

Эдержиң чораан эштери болгаш чаңгысклассчылары: М.Д. МОНГУШ, Л.Ч. МОНГУШ, Д.Д. КУЖУГЕТ, З.О.-С. СЕРЕН, С.С. КОМБУ болгаш өскелер-даа.

Улусчу езу-чаңчылдар чылынга

КИЖИНИҢ ТЫППАЗЫ ЧОК

Тывынгыр, уран-шевер улустуң кылбас-тутпас ажылы чок, бир-ле чүвени холу-биле тудуп-суйбап, «ууштай» берген олурар. Ээрбек суурнуң хоочун чурттакчызы Екатерина Өпей-оол база олут олурбастарның бирээзи, хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, даараныр ажылдыг. Ооң шеверлеп каан кылыгылары бажыңыга баарга-ла, каракка илдиге бээр. Соңга көжегези, сандайлар кырында чадыглар, орун-дөжекти бүрүнү-биле дерзэн, шаандагы тыва сырткы, ном-дептер картын, холга тудар пөс барбалар дээш, шуптузун бодунуң холу-биле кылып алган. Холу-биле даарап, шеверлээн ажылдарында янзы-бүрү өңнүг чинчилер-биле дизип каастааны онзагай.

Екатерина Алексеевна — Ээрбек суурда шевер уктуг өгбүлениң чаңгыс уруу. Ол — ийи акылыг, чаңгыс оол дуңмалыг. Хоочун даараныкчы бодунуң дугайында мынчаар таныштырды: «Авам, ачам кайызы-даа шевер улус. Эң ылангыя ачам «алдын холдуг», кыс кижиниң даараар, аргыыр кылыгыларын база шеверлептер кижини. Мен бичии хиремде, оларны өттүнүксээр, ине, хендир, чугажак пөс ал-

гаш, даараныр турдум. Элээн апарганымда, авам, ачам менээ мынчаар даараныр дээш айтып бээр, ол-ла олчаан даараны-рынга сонуургалым бедзэн. Бир катап школачы хевимниң ужу-га кончуг чараш угулзапал даарап алган мен. Башкы мени бо хевинге звес, өске пөске даарап ап тур деп сургаан чүве. Шко-лачы Ээрбекке база Кызылдың №2 школазынга өөренип турдум. Школань дооскаш, башкылап ажылдап эгелээн мен, ол шагда ындыг турган. Оон Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумун-га өөренип киргеш, ол ортумак өөредилге черин кызыл дип-лом-биле доостум. Зоотехник мергезилди чедип алгаш-даа, бо талазы-биле ажылдавадым. Төрзөн суурумнуң школазынга, оон даараныр черге ажылдааш, көдээ Советке секретарьлап кирдим. Аңаа ажылдап чоруй, көдээ Совет даргазынга, амгы үеде чагырга даргазы болур, бо удуртур ажылга 1984-тен 2012 чылга чедир бараан болдум. Удуртулга ажылы дыка харыы-салгалыг, сумунуң бүгү чону, оларның ажыл-херээ шупту дарганың экинге турар. Төрзөн суурумну хөгжүдеринге үлүг-хуумну кирип, кызып ажылдап кагдым. Хүндүлүг дыштанылга-же үнгөш, даараныр ажылым-ны кылып эгеледим. Бодумнуң холум-биле шеверлээн кылыг-ларымны төрелдеримге бээр-дир мен. Пөс-таавыны Кызыл-дан садып алып, а угулзаалап даараарын ном, сеткүүлден көөр чордум. Чүнү канчап, чал-гаарап олурар боор, ынчангаш даараныр-дыр мен» — диди.

Даараныр машиназы эрги үениң эди болду. Кылын шывыг-

ларны хол-биле даараар, эрги машиназынга каксыр. Өлчей уда-зыны, кас дээн ышкаш хээлерни холу-биле шеверлээр. Шыва бол-гаш хураган кежи тыва тоннары боду быжып даараар. Ол — ожу-дажы дег үш уруглуг. Чаңгыс кызы Надежда Очур — Тываның гума-нитарлыг шинчилелдер институ-дунда биче эртем ажылдакчызы, огул Ээрбекте клубта ажылдап турар, оон бирээзи хоорайда база уран-шевер болган.

Оон ыңай суурда «Сагыл-дак» клубту Екатерина Өпей-

библиотекарь Чечена Ооржак хоочун даараныкчының шевер-лээн ажылдарына делгелгени дузалажып эрттиргеннер. Кы-зыл кожуунуң чагыргазының төлээлери Екатерина Өпей-оолдун даараныр ажылын көр-геш, бедии-биле үнеледи. Кожуунуң социал политика талазы-биле оралакчызы Эрес Ооржак бо ажылды ам-даа калбартып, даараныкчыларны немей алырын база республи-ка, кожуун чергелиг делгелгере киржирин сүмелзэн. Ол ышкаш

немей демдегледиди. Оон-гырга даргазынга ажыл-гаш, кожуун чергелиг киржир артистерниң даарап турганын чаң-чурттуглары сактып ол-Езу-чаңчылдарны деринге, Екатерина Өпей-үлүг-хуузу бар. Тыва чаагай-чаңчылдарын арттырып, уругларын-тарынга кадагалап күзелдиг. «Мурнуңда сорулгалыг силер?» дэ-айтырымга: «Ам-даа

оол удуртуп турар. Неделя са-нында сумунуң чурттакчылары чыгып кээп, даараныр, аргыт-тынар. Олар — оон-даа өске хемчеглерниң идеякылиг кир-жикчелери.

Октябрь 9-та, Ээрбек суму-зунуң чагырга даргазының ора-лакчызы Ирина Балчий-оол, клуб директору Алла Сарыг-оол,

культура эргелелиниң даргазы Алевтина Халбаажыктың дем-деглээни-биле, кожуунуң хо-очун, үлегерлиг чурттакчызын культура-массалыг ажылдарга хаара тудар база аңаа детким-чени көргүзерин чугаалады. Чу-руур, бижиир каасталга ажылда-рынга ачы-дузанын көргүзерин аныяк методист Азияна Дондук

ажылдарым бар, өгмү-дерипгезин шеверлээр-лыг мен» — деп, харыы-дан харны ушчок ажа-д болза, чиик-сергээр, о-ваазын, бурунгаар ту-туун магададым.

Анисья

Авторнуң тыр-чуу

ӨҢГҮР, ЧЫРЫК БОЛГАН ТУДУМ, АЙЫЫЛ ЧОК

Күзүн хүн дурту кыскалап, эрте-жик караңгылай бээр үеде чадаг кижилер, эң ылангыя бичии уруглар орукка боттарының айыыл чок чоруун өңгүр хептери-биле улгаттырып ап болур.

Караңгыда канчап чолаачыларга көскү болу берип болурул? Чырык-ты чайынналдырар материалдардан демдектерни канчаар щипип алырып база ону канчаар ажыглаарыл? Ол бүгүнүң дугайында Кызылдың 3 ду-гаар школазының эге класстарының өөреникчилери чоокта чаа тускай кичээлдерге өөрениген. Бо школада аныяк орук инспекторларының «Све-тофорик» отрядының кежигүннери удуртукчулары Роза Ооржак бол-гаш Зинаида Ооржактың удур-тулгазы-биле сценарийни ажил-дап кылгаш, РФ-тиң ИХЯ-зының Кызыл хоорайда эргелелиниң ОШАЧКИ инспекторларының киржилгези-биле уругларга солун хемчегни эрттирген.

Аныяк инспекторлар чырык-ты чайынналдырар херекселдерниң ажык-дузанының дугайында чүгле чугаалап берген звес, а ону канчаар ажыглаарының талазы-биле мастер-класстарны эрттирген. Чырыкты чайын-налдырар янзы-бүрү херекселдерниң болгаш оларны ажыглаарының хевирлериниң аайы-биле хөгжүм үделгези бириккласчыларның кончуг улуг сонуургалын оттурган.

«Көскү болуру — чараш, өңгүр бол-гаш модада-дыр!» бо хемчегниң кол кыйгызы бо.

2015 чылдың июль 1-ден Орук

шимчээшкениниң дүрүмүңе чадаг ки-жилерни чырыкты чайынналдырар чүүлдерни идик-хевинге азы бир-ле ап чоруур чүүлүңе демдектен даарап ал-ган чоруурун негеп турар эскерилгелер күштүг болуп эгелээн.

Шинчилелдерниң көргүзүп турары-биле алырга, чадаг кижилерге автома-шина чолаачыларының хеп-хенертен халды бээрин 6 катап кызырып ту-рар, чырыкты чайынналдырып турар чүүлдүң ачызында чолаачы чадаг ки-жини оранчок ырак хемчээлдиг черден эскерип кааш, баш удур хемчегни ап-тар аргалыг болур.

Караңгы үеде чолаачы чадаг кижини 30-50 метр черден сайгылгааннарының чоокку чырыгының ачызында эскерип каар. А каян чырык чайынналдырар чүүлдү ажыглаан чадаг кижини караңгы үеде чоруур болза, ону чолаачы сайгылгааннарының чоокку чырыгына 150 метр хире, а ыраккы чырыгы хып чорда, 400 метр хире черден эскерип каар.

Чырык чайынналдырар чүүлдер канчаар ажылдап турарыл?

Олар чырыктың үнгөн дөзүңге чырыктың херелдерин дедир эгидер тус-кай материалдардан кылдыган. А бир звес чадаг кижини чырыкты чайынналды-рар чүүлдү хевинде азы бир-ле ажыглап чоруур херекселинде даарап алган чо-руур болза, чолаачы ону 150 метрден узун хемчээлге чорда-ла, эскерип каар.

Чырык чайынналдырар чүүлдерни каяа ажыглап болурул?

— Даштыкы хепке, идиктерге, бөртке.

— Рюкзактарга, сумкаларга, папка-ларга болгаш өске-даа херекселдерге.

— Коляскаларга, чадаг-тергелерге, боду халдыр тергелерге, роликтерге, ша-нактарга болгаш оон-даа өске.

— Шлем болгаш өске-даа тускай камгалал хептерге.

Ада-ие чүнү билген турар ужурулугул?

— Уругларга хеп садып ап тур-гаш, ында чырыкты чайынналдырар чүүлдер даараан бе деп көөр.

— 140 см хемчээлден куду дурт-сынның уругларга чырык чайынналды-рар чүүлдерни рюкзактарга, чеңиниң үстүү талазынга, бөрттеринге даараан турар.

— Уругларның идик-хевинде чырык чайынналдырар чүүлдер хей болган тудум, ол уруг караңгы үеде чолаачы-ларга көскү болур.

Бичии уруглар чүнү билген турар ужурулугул?

— Чырык чайынналдырар чүүлдер-лиг хептиг болуру орук шимчээш-кининге боду билер болурун айтыпайн турар. Чолаачы силерни, шынап-ла, көргенин ылаптап алып.

— Чырык чайынналдырар чүүлдер-ниң кандыг-даа хевирин — хөрек дем-дектери, билектээш, чыпшырган чурук-тар, дүлгүүр дизер херексел (брелок), чылыткаш, чыпшырар аппликациялар, катафоттар, чеңге кедер чүүлдер бол-гаш оон-даа аңгы.

Хүндүлүг чадаг кижилер! Сактып алыңар, өңгүр, чырык болган тудум, айыыл чок!

Чаа БИЧИИ УРУГЛАР И БИЧИИ УРУГЛАР И ҮНЕЛИГ БЕЛЕК

«Тываполиграф» КХН-ниң ном у турар килдизи тыва бичии уругларга белекти кылып, Тываның Улустуң чога-Николай Кууларның бижээни, аныяк Рада Монгуштуң чуруп каастааны «Аян» деп солун үжүглел хевирлиг өңнүг чуруу номчугашты парлап үндүрген.

Тыва алфавиттиң үжүк бүрүзүңге (а-дээрзин сагындырып каалыңар) автор уругларны дораан сонуургадап, хар-бодандырыптар шүлүктөрни бижээни дылдың сөс курлавырының байын, тинери, адаары дөмей-даа болза, аңгы сөстөрниң (омонимнер) хөйүн уру көргүскени-биле номчугаш ажыктыг. Б чугашты ада-иелер, башкылар ашты кады номчуп, боттары база чаа ашты кынарны кылып, уругларга тайылбыр болза, оон дээжи бедик болур.

«А» деп үжүктен «Я»-га чедир аян кылдыр бодап каан тургузулуг номчугаш школа өөреникчилеринге, уруглар садты номчуп эгелеп турар бөлүктөринге аш болур. Шак ындыг үндүрүлгелер аш турбаан деп болур, ынчангаш бо чугашты садып ап, өөредилгеге, баш номчулгага хереклээрин ада-иелерге, кыларга сүмеледивис. Шынап-ла, өөредилгиге аян-чорукче бичии номчуу авторлар бөлүү чалап турар. Аңаа кир-күззэннерге чаңгыс-ла негелде — чаа гашты садып ап, номчууру.

Үндүрүлгени «Россияның культурам» Федералдыг тускай сорулгалыг програм-деткимчези-биле парлап үндүрген.

Бистин

ЧАҢГЫС ӨГ-БҮЛЕ ДЕГ ДЕМНЕЖИИЛИ

«Лоренцо» деп уран-
ымыни көргөн кижилер
ол Лоренцонун дол-
турар чоок кижилериниң
ылы-биле бүргедип
болганындан аажы-
чаптанчыын сактыр
ичии оолдун аажы-
оскерлип, шугул апар-
шыкылары элдепсинип
инге дамчыдарга, олар
бүзүрвейин, оон чоорту
база эскерип эгелэ-
дүге ындыг апарганын
ып тургаш, өг-бүле дыка
уга таваржыр. чаңгыс
неттинмес, чедир шин-
тимээн, берге, ховар
амы-тыны дээш эртип
аптараазыннары меңээ
шкан дег, маадырлар-
ге муңгарап, килеңнеп,
дум.

Чүге ыглап олур сен?
ада төрөп тып алдың
п ажилындан чаа кел-
м мени кочулай-дыр.
па, уран чүүл ол хире
еске черде кижилерни
елдеринден артык чоок
көргүзүптер. Мен ком-
мни дуглааш, бөгүнгү
шлымче эглип кээрин
ылчын дептерим ажит-
да база бо кинода дег
тырыг.

ицонун аарыы — лей-
фия. Ону очулдуарын
галы. А ол аарыгдан
дарып болурун тодара-
10 хар назылыг оолдар-
жыр авазындан салгал
аарыг болуп турар.

Аарыг кижиниң аажы-чаңы шу-
гул, кулаа дүлейлээр, караа
көзүлбестээш, шыңганнары
чоорту сулараанындан мырыңай
чем безин ажырып шыдавастай
бээр. Бистиң республикавыста
үш оол мындыг аарыглыг болга-
нын эмчилер тодараткан. Мын-
дыг диагносту төлүнге эмчилер
тодарадып салып каарга, ие
кижиге кайы хире аарышкылыг
дээрзин чугаалаан-даа аажы
чок. Чүгле иези эвес, ачазы, кады
төрээнери, эш-өөрү... дүүн чаа-
ла эрес-кашпагай, окпан-чикпен
халып турган оолдун келир үези
мындыг болуп деп медресеп
кээрге, кээргенчиг. Бо аарыгның
хевирлериниң, кижиниң бодунун
амы-хууда шыдал-соруундан
аарыгның демдектериниң иле-
реп кээри янзы-бүрү.

Мээң бөгүнгү маадырымның
адын маңаа шын кылдыр би-
жиксевичин тур мен. Чүге дээр-
чугаа-чар дораан дыргын та-
раар, оон чаш, кенен сеткилинге
эмнеттинмес аарыг, өлүм мени
артымда сүрүп чоруур деп бо-
даптары кайы хире берге-дир!
Ынчангаш база-па Лоренцо
деп адап алыксадым. Ону тыва
дылче очулдуарга, «лавр-биле
шаңнаар» азы «ону чүгле эң тер-
гийн чүүлдер бүргеп турзун деп
негээр кижиге» дээн уткалыг азы
орус хевир Лаврентий болду.
Ынчангаш биске чоок кылдыр Ар-
тыш деп алыыл. Артыш Тываның
онза-чараш чурумалдыг чери,
ат-сураглыг малчыннарның,
мөгелерниң, хөөмейжилерниң,
чогаалчыларның, шыдыраа-
чыларның чурту болуп суурга

төрүттүнген. Ол — бичиизинден-
не сонуургак, ынчангаш шко-
лага эртип турар эртем олим-
пиадаларының тиилекчизи, ке-
лир үениң шыырак шыдыраачы-
зы болуп хире чедишкиннерлиг
оол. Оон кичээлдерге кичээнгеи
кудулап, башкыларының ай-
тырынга харылавайн баар
апарганын ада-ие элдепсинип
хүлээп алган. Кулак эмчизинге
чедирип хынадып, бажын тырт-
тырып каяа, кандыг эмчиге шин-
читпеди дээр! Түңнелинде кор-
гунчуг медээ — лейкоцистозия.
Аваның карааның чажын, уду-
ваан дүнелерин, бажында көстүп
келген ак дүктерин, оглунун
каратарынче көргөш, канчап-
даа дузалаптар дээрге, хүлүп-
шарып каан дег хөй чүве бүтпес,
бойдустун шаажылапаның кээр-
геп чогуу — ол бүгүнү деңзи
караанга салган чүве болза, та
кайы хире аар ыйнаан. Бойдус
чеже-даа мерген болза, ындыг
деңзини бодаратпаан ышкыжыл,
Оода кээргенчиг кем чок төлге
чүге мындыг салым онаашкан
чүве ыйнаан! Артыш аарыг мен
деп ам билер.

Ол бир хүн кудумчуга агаар-
лап үне бээрге, тенек опчокпай-
лар «Сээң аваң телевизорга чүве
чугаалап турду. Сени эмнет-
тинмес аарыг деп...» Артыштын
кулаа дүүңейни берген ыш-
каш болган болбайн аан! Ажы-
төлүвүстү, боттарывыстың ды-
лывысты кайы хамаанчок салы-
рын шеглээр, кижиге багай медээ
дыңнадыры өг-бүлениң улуг
кижизиниң үлүү-дүр, бичии улус
ындыг чугааны дыңназа-даа,

анаа-бир чүве ышкыш чарлап
маңаарындан сестир кылдыр
кижизидер болза эки улус-тур
бис ийин. Бичии турумда, мээң
төрөл дунмамны «азыранды»
дээрге, хорадааш, хондур уду-
ваан мен. Ол безин дыка улуг
согуг болуп чорду. Ам кажан сени
эш-өөрүң. «Эмнеттинмес аарыг
сен» дээрге, бичии оолга кайы
хире болганын, ол аксы тыртын-
маан тенекпей кайын билер?!
Эртем бойдус-биле тулчуп
чоруур болгай. Чаа ажыдыш-
кынарны кылырда, эртем ни-
тилепге дыка хөй чидиргилерни
чедирип тургаш, чедишкинге
аарыг биле эртем тудушкан-даа
болза, бо аарыг эки шинчилет-
тимээн. Ынчалза-даа баштайгы
түңнөлдер бар. Бир дугаары
Лоренцонун үзү. Ам база кинога
эглип келгеш, сагындырайн.
Лоренцонун ада-иези оглун
камгалап алыр дээш, клеткалар
деңнелинге чедир сайгарыптар
кылдыр билиин бедидип, оли-
ва үзү-биле холумактыг эмни
чогаадып аптар. Лоренцо оон
ачызы-биле аарыы экирип, 30
харлыыга чедир чурттааш, дег-
диргеш, чок апаар. Ол үстү садып
турар. Оон чартык литрде өртээ
8500 рубль, ол чүгле бир айның
иштинде ижер хире хемчээл-
дир. А Артышка чүгле бо үстен
аңгыда, тускай кулак аппарата
бо хүннерде херек болуп турар.
Оон өртээ 44 муң рубль. Ол чүгле
кезек үезинде ажыглаттынар.
Адызы-биле оорга чүүн солуй

салыр болза, бо аарыгны тиилеп
болур. А оон өртээ 11 миллион
рубль хире. Чаңгыс ортумак
шыдалдыг өг-бүлеге быражыр
аргажок түң. А тыва чон чаңгыс
өг-бүле дег демнежилтер болза,
чаптанчыг оолдун амы-тынын
ап болур. Тывада 150 муң хире
кижи ажылдаар назылыг азы 1
муң рубль дузалаптар аргалыг
деп санаар болза безин 150
миллион рубль болуп-дур. Кижиге
бүрүзү муң рубль берип шыдава-
с дижи, а оон хөй түңнү бериптер
шыдалдыг кижилер база хөй-ле
болгай.

Өг-бүлениң херээжен ээзи
Тамара Ондаровна Ховалыг —
школада башкы. Ол төлүнүн
амы-тыны, өг-бүлениң амыр-
дыжы дээш республиканың чо-
нундан ачы-дуза хемчеглеринге
киржип кээриңерни дилеп турар.

«Далайга дамды дуза» кайы
хире дузалап шыдаар-дыр си-
лер, ол хирени дузалап көрүңер.

Тамара Ондаровна Ховалыг-
га ажиттыгана агар сан. Албан
черперинге шилчидери-биле:
40817810265003780982 Банк полу-
чателъ СБ РФ № 8591 Кызылское,
г.Кызыл, БИК Банка 040407627
корр счет 30101810800000000627

Хуу кижилерге пластик кар-
таже шилчидери-биле Тамара
Ондаровна Ховалыгга ажиткан
дугаарлар:

Сбербанк картасы 4276 8801
6481 1535

Россельхозбанк картасы:
4226 0805 7925 9385

Айлаң ДАРЖАА.

Спорт • Спорт • Спорт

АЪТ ЧАРЫЖЫ, ХҮРЕШ

Эгези 1-ги арында)

соонда кожууннун аът
ациязының даргазы
Соднам кандыг-кан-
ичээлдерге чарыш бо-
тайылбырлаан. Улуг
аныяк чүгүрүк, чорук-
тарның, тыва уксаалыг
ның болгаш 2 харлыг
ның чарыжы болурун
ан. Ук маргылдаага кир-
иле Сүт-Хөл, Өвүр, Улуг-
ай-Тайга, Кызыл болгаш
Хемчик кожууннарның
ылары чүгүрүк аъттарын
даага кириштиргеннер.
ылдааның тугун респуб-
адымнарның 2 дакпыр
ну Хөндөленден келген
Шевер-оолович Күжүгет
ыг байдалга көдүрген.
түрүп турары 7 харлыг
Шилги аъды 25 кило-
2014, 2015 чылдарның
лика Наадымнарның
даа аътка аштырбайн,
ийи «Лада-гранта» чиик
шиналарны эккеп берген.
иди Күжүгеттин Калчан-
зи кожууннарның дем-
алгаш эрттирип турары
ага болуп турар маргыл-
өлүгү 3 чыл улаштыр бир-
и ээлзэн. Аныяк чылгычы
Күжүгеттин коданында
ыл чылгы аразынга оон
аъды — Калчан-Шилги
шөлзэн оъттап чоруур.
ылгызы колдуунда тайга
н бораң оъдун оъттап
чылгычыдан чемпион
он дугайында чугаалап
дилээрге: — «Ол дээр-
стиң аяаттыгана мал-дыр
— деп каар кижиге болду.
Шилгини салгаар кулун-

нар оон коданында база барын
чылгычы сонуургатты. Мен-
ди Шевер-оолович Күжүгетке,
чылгы малды өстүрүп чоруур
кызымаккай күш-ажылы дээш,
«Тыва Республиканың алдарлыг
аът соодукчузу» деп хүндүлүг
атты бо чылдың чазынында
Тываның Чазаның Даргазы

Хүрежип келген мөгелерни Эрес Кара-Салдың баштап
алгаш чорууру

Ш.В.Кара-оол тывыскан. Ол бе-
дик чедишкинине улам хей-аът
кирип, чылгы малдың баш са-
нын моон-даа соңгаар өстүрүп,
чүгүрүк аъттарны белеткээрин
бодунга хүлээнип алган. Аныяк
чылгычының хары чаа-ла 34 чет-
кен. Ол — үш ажы-төлдү ада.
Ынчангаш хамык чедишкиннер
оон ам-даа мурнунда.

Хемчээлдер аайы-биле
болган аът чарыжының мар-
гылдаазының хемчээл аайы-
биле дараазында аъттар чөм-

пион атка төлөптүг болганнар.
Тыва уксаалыг аъттарның 25
километрге чарыжына Кызыл
кожууннун Шамбалыгдан Ан-
дрей Ондарның бора-доруг аъды
бир дугаарында маңнап келген.
Дөрт хардан өрү назылыг улуг
чүгүрүк малдарның 25 км чары-
жына Кызыл кожууннун Кур-

бир дугаарында келген.

Хемчээл бүрүзүңе 1-ден
5-ке чедир шаңналдыг черлер-
ни алган аъттарның ээлеринге,
аът мунукчузу оолдарны Ба-
рыын-Хемчик кожууннун арат,
фермер ажил-агыйларның
удуртукчулары, муңчу малчы-
нары инек, молдурга, өшкү-хой
болгаш хөй түңнүг акшалар-
биле шаңнап-мактаанын ук
маргылдааны кээп көргөн улус
магадап, маргылдааның шупту
деткичилерин мактап, оларга
өөрүп турганнар.

Совет Эвилелиниң Маадыры
Хомушкү Намгаевич Чүргүй-оол
аттыг Кызыл-Мажалыктын боду
бүткен парыгына болган хүреш
маргылдаазын көрдээш келген
чонкончуг хөй болган. Ол хүн бо-
луп эрткен хүрешке 58 мөгелер
содагланып, аваангыр-кашпа-
гай, чараш аргаларын чонга
бараалгатканнар.

Мөгелерниң ниити саны
эвээш-даа болза, аңаа Тываның
2 Чаан мөгези, 3 Арзылаң мөгези,
5 Начын мөгелери күжүн шене-
жип, хүрешкеннер. Шыырак
мөгелерден бо чылдың Наадым
чемпиону Ай-Демир Монгуш
Саян артында маргылдааларда
киржип турарын судьялар микро-
фон дамчыштыр чугааладылар.

16 мөге артып каарга, солун
ужуражылгалар болду. Чоок-
та чаа Кызыл кожууннун 70
чыл оюн демдеглен турар үеде
хүреш маргылдаазына бири-
ийиги черлер дээш хүрешкен
Чаа-Хөл кожууннун төлээзи,
республиканың Начын мөгези
Айдың Отчуржап биле Чаан
мөгевис Эрес Кара-Сал тавар-
жы бердилер. Ийи мөге бот-
боттарының хүреш үезинде

кылыр кол-кол аргаларын эки
билчир болгаш, хончуга чедир
хүрешкеннер. Дедир хончу-
га келгеш, мөгелерниң кайы-
зы-даа аваангыр-кашпагайын
көргүзүп, колдуу дең дүштүлөр.
Тиилекчи мөгени кино тыртты-
рар камераның ачызында иле-
реттилер. Айдың Отчуржап ужу-
бар чыткаш, холун черге бир
дугаарында дегзипкен болду.

Республиканың Чаан мөгези
Андрей Хертек 8 мөгелерниң
аразынче бүзүрелдиди-биле
кирип келгеш, дараазында
салыында Барыын-Хемчик
кожууннун аныяк мөгези До-
зураш Күжүгетке таварышты.
Мөгелер бичии хүрешкен соон-
да, Андрей Хертек содааның
баан чешкеш, аныяк мөгени
деткип, тыва мөгелерниң бурун
шагдан бээр салгал дамчып кел-
ген чараш езу-чанчылын езугаар
Дозурашка моон-даа соңгаар эки
хүрежирин күзеп, ону хей-аът
кирип кагды. Тываның Чаан
мөгезиниң ол езулалын стадион-
ну допдур олурган чон диңмиттиг
адыш часкаашкынарны-биле
өөрүшкүзүн илереттилер.

Эң шыырак дээн 4 мөгениң
аразынче Эрес Кара-Сал, Са-
йын-Белек Түлүш, Начын Мон-
гуш болгаш Дозураш Күжүгет
олар кирип келдилер. Бо салыг-
да Начын Монгуш Сайын-Белек
Түлүштү, Эрес Кара-Сал До-
зураш Күжүгетти октааш, артып
калган ийи мөге чемпион ат дээш
хүрештилер. Бо удаада Эрес
Кара-Сал база катап шүглүп
үндү. Чөөн-Хемчиктин мөгези
Начын Монгуш үжүүрлешти.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнун тырттырган чу-
руу.

Типография ООО «ПЕЧАТНИК»

реализует
бумагу

«Снегурочка»

(количество ограничено)

Готовые книги регистрации длительного и постоянного срока хранения.

БСО (от 030 коп), этикетки и т.п.

г. Кызыл, ул. Красноармейская 100, офис 18 (цокольный этаж)
т.п. 8-394-22-2-15-08; 8-923-269-13-09.

Телефирлиг үндэснэгэ парлаан.

Профессионал өөредилгениң
«Тываавтотранс» өөредилге-курс
комбинадының автошколазы«В», «С», «ВС», «Д», «Е» категорияның чолазчыларын
өөредилгениң чыылдазын чарлап тур«ЭЖИНИ ЭДЕРТИП КЕЛ»!!! деп акцияны чарлаан. Сээң 7
хуу алырыңа эргежок чугула чүүл—чолазчылаар эргениң
шынылгазы негетинип турар эштиг болуру!Студентилерге чингелделер бар!!! (студент биледин
көргүс)—1000 рубль.Дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыыпда доктаа-
мал чоруп турар:«А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВС», «ВЕ», «СЕ» категорияларның
чолазчылары;

-айыылдыг чыыттар сөөртүр чолазчыларын (ДОПОГ);

-пассажирлер аргыштырарының талазы-биле орут шим-
чээлиниң дүрүмнеринин техминимуму;

-бүтү хевирлеринин чолазчыларынның стажировказы;

-дүртүгүчүлүк болгаш өрттүм айыыл чок чоруу дээш ха-
рысалгалыг сижилерге ыяап өөренир өрт-техниктиг минимум
талазы-биле ыска хуусаалыг курстар.Төлээр хуусааны узадып болур, кичээлдеринин графигин
өскертпир арга бар, өөренип турар сижил бүрүзүңе онзагай ки-
чээлгей.Айтырыг салыр телефоннар: (39422) 2-71-37, 2-90-09,
89607781555

Поповая кудумчузу, 120.

Доктаар, келинер, автошколаның дүржүлгалыг башкыла-
рыңа өөрениктер, бедик мергежилдик болуп, оруктарга чоргаар
чорунар!Лицензия №1281, 2011 чылдың 06.14-те ТР-ниң Өөредилге
адырыңа хайгаарал албаны тывысқан.

Телефирлиг үндэснэгэ парлаан.

ФИЛИАЛ
ФИТОЦЕНТРА

«ПРАСКОВЬЯ»

Республика Тыва,
г. Кызыл,
ул. Сергея Лазо, 112
Тел.: 8-913-352-47-74

ИНН 7707083893

ШАРЫ

Оформный выбор: конфетти, грамоты, открытки, бумажки, цифры,
украшения для машин, наборы для сервирования стола, кофейные
шары, пелюшки.

Оформим шары любой праздничной

Магазин «ВСЁ ДЛЯ

ПРАЗДНИКА»

тел. 8-923-282-42-48

Телефирлиг үндэснэгэ парлаан.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва
Республиканың Информатизация
болгаш харылдаа яамалы.Коп редакторнун хүлээлгезин
күүсөдип турар
Ш.М. СУВАН.Индекс 987000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: коп редактор—2-01-35,
редакторнун дүрүлгөчүзү—2-30-69, редакторнун оралакчызы
—2-17-91, бухгалтерия—2-18-10.КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш кай-непти амыда-
рал кылды — 2-03-88. Реглава, чарлап кылды — 2-18-10,
Тел/факс (394-22) 2-30-69.Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче доктаар.
Неделеда иш катал үнер. Хемчээли 3 парлаар ама.
Тираж 4239. Номерни парлап келе дулааганы графика өзү-
гээр — 21.00, херек тырында — 18.00.

СУДНО ЭЭЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

(Биче хемчээлдиг суднолар башкаар эргениң шынылгазын солтуруунуң дугайында)

Биче хемчээлдиг судно-
лар башкаар эргениң шы-
нылгазын оон хуусааның
эрткен-биле холбаштыр чаа
шынылгалар азы оон чиктени
болгаш эдилээр аргазы чок пыл-
дыр үрелгениң түнчелинде
хоопгазын тыпсыр-биле хол-
баштыр хамаатыларның болгаш
организацияларның айтыры-
ларын күүсөдүр-биле хол-
баштыр «Российский ОБЯ-зының
биче хемчээлдиг судноларның
күрүне инспекциязының (БСКУ)
Тыва Республикада төвү» фе-
дералдыг казна албан чери
Российский ОБЯ-зының сүт
объектилеринге сижилеринин
айыыл чок чоруунуң эргелетинин
накалыгын 2015 чылдың
08.04-те №29/1-3-1288 чагаазы-
га дүштүр дараазында чүгүлдү
дындадып тур.Российский ОБЯ-зының БСКУ-
нун хайгааралында биче хем-
чээлдиг судноларны башкаар
эргени шынылгазын Россияның
ОБЯ-зының 2014 чылдың 05.27-
де №262 дулаалы-биле басы-
лаачы дүрүмнери (моси ырай-
дүрүмнер дээр) биче хемчээлдиг
судноларның күрүне дарысындаэрген, алытгалыг коммерцияга ха-
маарлашпас биче хемчээлдиг суд-
ноларны башкаарларның эргениң
тыпсыр-биле шынылгада үезинде
биче хемчээлдиг, ажилдап шы-
даарын болгаш башкаар эргениң
тодарадырының чурумун доктаа-
ган.Дилет сирген сижилниң шы-
нылгазын оон хуусааны эрткенде
азы чидирип алганда, эдилээр
аргазы чок эргижирээнде, оон
хоопгазын тыпсырда шынылга-
да эрттиреринин тусхай чуру-
мун дүрүмүн 3.1 пунктунга
дүштүр алытпаар. Дүрүмүн
3.13 пунктунда шынылганың
күштүг болуп турар хуусааны
эрткенде солтурум теоретиктиг
билиглерин болгаш практикада
алытпап билирин хымаазын тып-
сыр көрдүм.2014 чылдың 12.23-те Рос-
сия Федерациязының Чагаазы
Российский ОБЯ-зының БСКУ-
нун дугайында №835 доктаалы-
биле басылаачы дүрүмүн 5
пунктузун 5 иштиги пунктун
эзуаар шынылгада эрттирерин
болгаш шынылга тыпсырын
Российский ОБЯ-зының БСКУ ор-
ганына даандырган.Российский ОБЯ-
нун органын туугар
нунда шынылгаары
эрге-чагырга органы
темазында алытпа
циялар тыпсып тура
амгы үере алытпа
биче хемчээлдиг
кылдырган онзагай
аажок өскөргөткөн
дыг шынылгаары
эрткенде, азы оон
эдилээр аргажок ты-
раанда шынылга ты-
п оон кижилерини
шынылганың хооп-
рын Россияның
БСКУ органы бол-
ду. Ону барымдаага
рыныс болса, дилет
камзаатлар биче хем-
нопар башкаар эрге-
газын Россияның
БСКУ органы бол-
болса, шынылгаары
3.3-3.7 пункттарын
эрттирер.«Российский
биче хемчээлдиг
күрүне инспекция-
Тыва Республи-
федералдыг казнаБАЙЫРЛАЛ ЭРТТИРЕР
«ЧИНГИС-ХААН»Куда, дой, уруглар байырпапдары, юбилейлер эртти-
рис, 350-ден 500 оуттар бар.

Адрес: Заводская 2а.

Харылдажыр телефон: 8-923-385-05-75.

Телефирлиг үндэснэгэ парлаан.

«Чонум — чоорган,
хөйүм — хөйлең»Бистиң эргим, ш-
иер оглуус Орлан-
сильевич ХОМУШК-
айның 21-ниң хүнү
бачытка таварышка
мөнгөде бистерден
чоруткан. Оглуустун
орунче үдежил, ка-
высты үлөжил келген
ныг дөргүл-төрөлдү
думмаларымыска, кр-
выска, кады эдержил
кожаларымга, суму-
зынга, Юрий Сундур
Культура төвүнүн, ур-
школазының, «Ху-
уруглар садының кол-
теринге, Кур-Чер-
школазының 1980
доозукчуларынга,
Хемчик кожуунун
ортумак школазының
чылың доозукчуларынга, хууда сайгарлыкчылар
«Чечек», эргелекчи Чечек Доймурбановна, Каң-Дем-
олович Кууларларга, СПК «Субудай», эргелекчи
лана Белековна худамга, СПК «Кара-Чыраа», эр-
Александра Эртнеевна Ооржакка, СПК «Саян-Дан-
сю Ивановна Данзурунга, Тамды кожуунун Успенка
школазының башкылары болгаш өөреникчилеринге,
суурувустун эриг баарлыг чоюнуга четтиргенивисти-
дип, черге чедир мөгейип олур бис.

АМ

ГОРОДОК ПРИНТ

-Полиграфия
-Силерниң чурунар
кирген белгилер
-Сувенирлер
-Хемик бижиктерВизиткалар, календары,
календары, футболкалар,
стаканы, табактар, сумкытар,
пазлы, акрил магниттер,
браслеты, Силерниң
күндүзүңүзгү кылды турар.Кызыл хоорай,
Ленин кудумчузу, 50,
«Меридиан» садыг төвү,
офис 208.

Тел: 8-913-359-48-00.

Реклама